

Una tauleta escolar lenticular paleobabilònica

[An Old Babylonian Lenticular School Tablet]

LLUÍS FELIU

Institut del Pròxim Orient Antic – Universitat de Barcelona

Resum: Aquesta nota breu presenta l'edició d'una tauleta escolar lenticular paleobabilònica de procedència desconeguda.

Paraules clau: text escolar, paleobabilònic; llista lexicogràfica

Abstract: This brief note presents the edition of an Old Babylonian lenticular school tablet of unknown provenance.

Keywords: school text, Old Babylonian, lexical list

Introducció¹

El text cuneïforme que presentem en aquesta breu nota forma part d'una col·lecció privada i presumiblement és producte del saqueig arqueològic que va patir el sud de l'Iraq durant els anys noranta del segle vint i que va provocar una allau de textos cuneïformes en el mercat d'antiguitats internacional.² A conseqüència d'això, el document no té una procedència segura, però la cronologia i el gènere del text són clars per raons de contingut, paleografia i format de la tauleta.

¹ Les abreviatures bibliogràfiques que es fan servir en aquesta nota són les usals en els estudis cuneïformes i es poden trobar a la pàgina web *Cuneiform Digital Library Initiative* (CDLI) (<https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/abbreviations>). Hi ha textos que se citen també mitjançant el número de la pàgina CDLI (<https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/>) que consisteix en una lletra P seguida d'una combinació de sis xifres (per exemple: P145550). En aquest cas el text es pot trobar a la xarxa seguint el següent model: <https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/P145550>.

² Sobre l'espoli del patrimoni arqueològic a l'Iraq durant els anys noranta del segle xx i l'inici del segle xxi vegeu Hamdani 2008; Stone 2008.

Text

Tauleta escolar lenticular.

Datació: període paleobabilònic.

Mesures (diàmetre×gruix): 82×30 mm.

Procedència: desconeguda.

Transliteració

Anvers	1. ša ₃ -e ₂ -gal
	2. ʾlugalʾ-ra-us ₂ -ʾsaʾ
	3. ʾša ₃ -e ₂ -gal
	4. lugal-ʾraʾ-us ₂ -ʾsaʾ

Revers anepígraf.

Comentari general

El document que es publica en aquesta nota és una tauleta escolar circular d'època paleobabilònica (1900-1600 aC), de les comunament anomenades lenticulars per la seva forma característica de lentilla. L'anvers conté quatre ratlles de text i el revers és anepígraf. Normalment, aquest tipus de tauletes contenen exercicis escolars que havien de fer els joves aprenents d'escriba a les escoles. Les tauletes lenticulars, que es coneixen com a tauletes escolars de tipus IV segons la classificació establerta per Miquel Civil dins el cànon de textos escolars paleobabilònics,³ contenen generalment un model de text fet pel mestre o un estudiant avançat i la còpia del mateix text per part de l'aprenent. En el nostre cas, el text model està escrit a les dues primeres ratlles i tot seguit, a la tercera i a la quarta línia trobem la còpia de l'alumne; aquest és la mena de tauleta escolar lenticular típica de l'escola de Nippur⁴ que correspon al tipus C-1 en la classificació d'aquesta mena de textos establerta per Gordon (1959: 7) i seguida per Falkowitz (1983/84: 20). A la tauleta es pot apreciar la diferència de qualitat de l'escriptura de l'estudiant en comparació amb el model.

³ Per a la classificació dels diversos formats de textos escolars de l'escola paleobabilònica, especialment de les escoles de Nippur, vegeu Civil 1969: 27-28; Civil 1995: 2308. Aquestes tauletes lenticulars eren anomenades i m - š u pels escribes babilonis i podien contenir llistes lexicogràfiques, proverbis, himnes o fins i tot textos matemàtics. Per a una descripció més detallada amb exemples dels diversos tipus d'exercicis segons la classificació de Civil, vegeu Veldhuis 1997: 28-39. Per a les tauletes lenticulars paleobabilòniques vegeu el ja clàssic article de Falkowitz 1983/84.

⁴ Falkowitz 1983/84: 20; Gadotti / Kleinerman 2021: 40. Per al currículum dels escribes de Nippur vegeu Veldhuis 2023 amb bibliografia precedent.

El tipus de text que es pot trobar en aquesta mena de tauletes és variat, però és molt típic que s'hi escriguin termes que corresponen a alguna entrada d'una de les llistes lexicogràfiques que els estudiants havien de conèixer i aprendre. En la nostra tauleta el text reproduïx dues entrades d'una llista que registra termes relacionats amb les persones, l'anomenada *Llista Lu* de Nippur paleobabilònica (coneguda també com a *Proto-Lu*) que representa un dels precedents de la sèrie estandarditzada canònica *Lu* = *ša* del primer mil·lenni aC. La *Llista Lu* de Nippur paleobabilònica conté gairebé un miler d'entrades on s'enumeren noms de professions, títols i càrrecs així com, ocasionalment, termes relacionats amb algunes d'aquestes ocupacions.⁵ En la seva versió paleobabilònica, la llista és monolingüe sumèria tret d'alguna glossa accàdia o d'algun fragment que conté algunes entrades bilingües sumero-accàdies. Així i tot, aquesta llista, igual que la llista *Ura*, es considera una llista virtualment bilingüe, atès que suposem que els estudiants havien de memoritzar-la i aprendre les traduccions accàdies de cada terme sumeri (Civil 1985: 74; Veldhuis 2014: 159-160; Crisostomo 2023: 96). La *Llista Lu* representava un tercer nivell dins el currículum dels escribes de Nippur, en el qual ja s'introduïen també les llistes acrogràfiques com ara *Proto-Izi*, *Proto-Kagal* i *Nigga*, les taules metrològiques o les llistes de signes com ara *Proto-Ea* i *Proto-Diri*.⁶

La nostra tauleta és un paral·lel de les línies 78 i 80 de la *Llista Lu* de Nippur paleobabilònica que fa així en aquesta secció:⁷

78.	ša ₃ e ₂ -gal-la	“el del palau”
79.	dumu e ₂ -gal-la	“fill del palau”
80.	lugal-a-ra us ₂ -sa	“guardaespatlles”

De les catorze fonts que conservem que registren aquestes tres entrades, només tres fonts escriuen seguits els termes de les entrades 78 i 80 sense l'entrada 79.⁸ Per altra banda, i segons els manuscrits registrats a l'edició de DCCLT, cap altra tauleta escolar lenticular conté aquestes dues entrades.

La *Llista Lu* de Nippur paleobabilònica és citada en les composicions anomenades *Eduba D* i *Diàleg 1*, dos textos literaris que descriuen la vida dels escribes a l'escola. En ambdues obres apareix a l'inici un seguit de frases més o

⁵ Per a la *Llista Lu* de Nippur paleobabilònica vegeu Civil 1969: 25-28; Veldhuis 2014: 159-166; Díaz Herrera 2023: 86-88.

⁶ Veldhuis 1997: 54-59; Gadotti / Kleinerman 2021: 23-25; Díaz Herrera 2023; per a un estudi en profunditat d'aquest tercer nivell d'aprenentatge vegeu Crisostomo 2019.

⁷ MSL 12, p. 35 línies 78-80; DCCLT Q000047 línies 78-80. L'edició de DCCLT es basa en el material nou estudiat per Jonathan Taylor en la seva tesi doctoral (Veldhuis 2014: 160).

⁸ MSL 12, p. 28 A anv. ii 17-18 (P227886); MSL 12, p. 29 J anv. iii 20-21 (P229514) i MSL 12, p. 29 N anv. iii 14'-15' (P229515).

menys estereotipades sobre la formació dels estudiants d'escriba a l'escola i els textos que han de treballar; des dels síllabaris més senzills fins a la *Llista Lu* que ens ocupa, anomenada aquí *Lu = šu*:

He recitat i escrit les tauletes sumèries i accàdies
des de les llistes *A-a* i *Me-me* fins a [...].
He escrit diverses línies de la llista *Inana-teš*,
fins i tot les llistes *šātu* i la llista *Lu = šu*.⁹

Comentari sobre el revers

Un tret caracterític d'aquesta tauleta és la protuberància circular i la depressió al centre que trobem al revers anepígraf (vegeu figures 3 i 4). Generalment, els textos lenticulars del període paleobabilònic amb el revers sense escriptura tenen la superfície de la tauleta completament llisa i més o menys convexa (Falkowitz 1983/84: 19). Malgrat tot, molt de tant en tant trobem tauletes d'aquesta mena amb un forat al revers, com és el nostre cas. Falkowitz en el seu article fa una llista de vint-i-una tauletes amb aquesta característica (Falkowitz 1983/84: 20). Fent diverses cerques a la base de dades de CDLI es pot ampliar lleugerament la mostra de Falkowitz, però malauradament, moltes tauletes lenticulars encara no tenen una fotografia accessible a la xarxa. D'altra banda, en el cas de les tauletes que s'han publicat només en còpia, únicament es copia l'anvers de l'objecte i, per tant, no tenim informació de la morfologia del revers anepígraf. Per tot això, hi ha molts documents que han quedat fora d'aquesta enquesta. Malgrat tot,

⁹ *Eduba D*: 11-14 (Civil 1985: 69): [dub] 'ki-en-gi ki'-uri-ke, a-a me-me-ta / [...] -šè i₃-šid u₃ i₃-sar / 'mu' dil-dil 'inana-teš₂-ta / en-na niĝ₂ zi-ĝal₂ edin-na zag lu₂-šu-ka-šè i₃-sar. Vegeu un passatge molt similar a *Diàleg 1*: 3-4 (: Johnson / Geller 2015: 44). *A-a* i *Me-me* són els títols que donaven els escribes babilonis als síllabaris que actualment coneixem com a *Alfabet de Síllabes B* i *Alfabet de Síllabes A*, respectivament. Aquests dos síllabaris eren els més elementals que havien de copiar els estudiants durant les primeres fases de l'educació per familiaritzar-se amb la forma dels signes més simples (Veldhuis 1997: 41-43; Civil 2010: 280; Veldhuis 2014: 145-147; Wagenonner 2023: 77-78). *Inana-teš* és una llista de noms propis que formava part del currículum de textos que els estudiants d'escriba havien de copiar i conèixer a l'escola paleobabilònica de Nippur durant els primers estadis de formació (Peterson 2011: 248; Wagenonner 2023: 80). La traducció "llistes *šātu*" és convencional. L'expressió sumèria n i ĝ₂ z i - ĝ a l₂ e d i n - n a significa literalment "els éssers vius de l'estepa" i és traduïda en la tradició lexicogràfica babilònica com a *šātu* que significa "temps llunyà" i que va agafar el significat més especialitzat de "comentari" en els textos erudits del primer mil·lenni aC. En el context que ens ocupa potser designaria algun tipus o conjunt de llistes lexicogràfiques. Civil ho interpreta com a "forme ancienne, désuète" (Civil 1985: 71 i 74), però la majoria d'estudiosos ho tradueixen actualment de forma salomònica com a "llistes *šātu*". Per a una completa discussió sobre aquest terme i la seva posterior designació com a "comentaris" vegeu Frahm 2011: 41-42; 48-55 i Johnson / Geller 2015: 9-10.

observant les fotografies que hem pogut consultar, podem dividir aquest tipus de depressió en tres grups:

Tipus A) Tauletes que tenen al revers un orifici més o menys gros i bast amb una forma rodona o aproximadament arrodonida, però que no sembla que hagi estat fet estampant cap objecte al damunt de l'argila tendra.

- A1) P260177: Forat bast al centre del revers amb restes de fang al voltant de l'orifici.¹⁰
- A2) P260179: Dos forats possiblement fets amb el dit no gaire profunds i descentrats.¹¹
- A3) P262909: Forat descentrat fet possiblement amb el dit.¹²
- A4) P231681: Petit forat fet al centre de la tauleta. Potser l'orifici es va fer fent girar un pal sobre si mateix.¹³
- A5) P228573: Tauleta fragmentada. Restes d'un forat central molt bast i irregular.¹⁴
- A6) P228823: Forat irregular, gros i poc profund al centre de la tauleta.¹⁵

Tipus B) Tauletes amb un orifici a la part central del revers amb les vores ben definides, la superfície de l'argila de l'interior és molt regular. Fa la sensació que el forat és producte de l'estampació d'un objecte llis en forma de bola o pom al d'amunt de l'argila tendra (Falkowitz 1983/84: 20).

- B1) P231691: Gran forat central, profund i lleugerament descentrat.¹⁶
- B2) P262847: Gran forat central molt regular, tant a les vores com a l'interior de l'orifici.¹⁷
- B3) P228449: Tauleta fragmentada. Resta d'un gran orifici central.¹⁸
- B4) P229346: Tauleta fragmentada. Resta d'un gran orifici central.¹⁹
- B5) P228745: Tauleta fragmentada. Orifici ben perfilat i lleugerament descentrat.²⁰

¹⁰ CBS 3806 (Falkowitz 1983/84: 20 i 23) (Nippur).

¹¹ CBS 3808 (Falkowitz 1983/84: 20 i 23) (Nippur).

¹² CBS 7959 (Falkowitz 1983/84: 20 i 27) (Nippur).

¹³ CBS 3805 (Falkowitz 1983/84: 20 i 23) (Nippur).

¹⁴ UM 29-13-506 (Falkowitz 1983/84: 20 i 31) (Nippur).

¹⁵ UM 55-21-66 (Falkowitz 1983/84: 20 i 39) (Nippur).

¹⁶ UM 29-16-394 (Falkowitz 1983/84: 20 i 32) (Nippur).

¹⁷ CBS 7867 (Falkowitz 1983/84: 20 i 27) (Nippur).

¹⁸ N 5358 (Falkowitz 1983/84: 20 i 34) (Nippur).

¹⁹ N 5124+5734 (Falkowitz 1983/84: 20 i 34) (Nippur).

²⁰ UM 29-16-396 (Falkowitz 1983/84: 20 i 32) (Nippur).

- B6) P231299: Tauleta lleugerament fragmentada. Conserva un orifici molt ben delimitat i profund.²¹

Tipus C) Tauletes amb un forat al revers i que presenten una paret al seu voltant tot formant una rebava que sobresurt de la superfície de la tauleta.

- C1) P228525: Gran orifici central amb una lleugera rebava que recorre tot el contorn de la circumferència.²²
- C2) P228539: Gran orifici central molt poc profund i amb la superfície plana amb una rebava que recorre el contorn de l'anella.²³
- C3) P228413: Tauleta fragmentada. El revers conserva les restes d'una gran circumferència que envoltava un orifici profund. Al damunt de la vora de la circumferència s'hi poden observar algunes estries, com si s'hagués volgut aplanar la superfície de la rebava.²⁴
- C4) P145550: Gran orifici central amb una rebava clarament trencada. La superfície de l'argila de la part central de l'orifici és molt regular.²⁵
- C5) P453295: Orifici central no del tot regular i poc profund. No presenta una rebava definida. Fa la sensació que l'orifici ha estat modelat amb els dits. És difícil determinar si forma part del tipus B o C.²⁶

Hi ha dues tauletes més que presenten alguna característica inusual al revers. D'una banda, tenim la tauleta P255412 (UM-13-462) procedent de Nippur on podem observar una impressió circular central poc profunda i set petits cercles col·locats de forma equidistant al seu voltant, tot formant una figura de caràcter clarament decoratiu. Cal ressenyar, però, que en aquest cas l'anvers també és anepígraf. D'altra banda, el text P256223 (UM 29-15-423) del període mesobabilònic procedent de Nippur presenta un revers completament pla, però

²¹ N 5219+N 5233 (Falkowitz 1983/84: 20 i 33) (Nippur).

²² UM 29-13-10 (Falkowitz 1983/84: 20 i 30) (Nippur).

²³ UM 29-13-89 (Falkowitz 1983/84: 20 i 30) (Nippur).

²⁴ N 5217 (Falkowitz 1983/84: 20 i 33) (Nippur).

²⁵ LB 995 (Weidner 1914: 306 P 371). Aquesta tauleta de procedència desconeguda conté a l'anvers les entrades 127-128 (g i d u b - b a / g i g i r - g i a) de la tauleta II de la *Llista Ura* paleobabilònica de Nippur (anomenada també *Proto-Ura*) (DCCLT Q000040), vegeu l'edició de la tauleta a: <http://oracc.org/dcclt/P145550.3>.

²⁶ A29927 (Falkowitz 1983/84: 37) (Nippur). Foto a <https://isac-idb.uchicago.edu/id/f4cc2ceb-f53b-430f-9d98-668735f2b189>. Agraïixo la referència d'aquesta tauleta a Marta Díaz Herrera.

amb una lleu elevació, tot formant un cercle central que ocupa gairebé tota la superfície del revers.

La tauleta que ens ocupa en aquesta nota presenta el revers amb unes característiques morfològiques molt semblants a les que trobem en els documents del grup C, especialment a les tauletes P145550 i P228413. En el nostre cas, tal com es pot apreciar a la figura 4, la rebava de la circumferència sobresurt considerablement en alguna de les parts de l'anella i les estries damunt la superfície de la part superior de la paret són molt visibles. Fa la sensació que en algun moment es va voler rebaixar la longitud d'aquesta anella. Aquesta protuberància circular que trobem en aquestes tauletes es podria explicar si les tauletes estiguessin reciclades i fossin originalment la cabota d'un clau de fundació (suggeriment de Marta Díaz Herrera). La vista del perfil d'aquestes tauletes semblaria abonar aquesta hipòtesi. Malgrat tot, si fos aquest el cas, hom esperaria trobar al revers d'aquest tipus de tauleta lenticular una protuberància més o menys plana, atès que els claus de fundació eren massissos, no pas buits, en canvi, en la nostra tauleta (i en P145550) trobem unes parets que sembla que vulguin projectar-se tant per la part exterior com també per la part interior.

Però, si no expliquem aquesta morfologia inusual de la tauleta com una peça reciclada ¿quina funció tenia aquesta forma de la tauleta?, ¿quina era la finalitat dels orificis que trobem al revers de les tauletes que hem descrit com a tipus B o C? Fa de mal dir. Sembla evident que els orificis de tipus A són més o menys accidentals, producte d'una manipulació poc curosa o fins i tot lúdica del fang tendre. Les tauletes amb el revers de tipus B i C són clarament diferents. D'una banda, sembla clar que els reversos de tipus B no tenen res a veure amb una possible tauleta reciclada, els orificis són nets i molt ben definits. Pensar que els orificis tenen relació amb alguna mena d'artefacte per aguantar la tauleta pot ser suggerent, però no hi ha cap evidència en la cultura material o en la iconografia que ho ratifiqui o que ni tan sols ho apunti. D'altra banda, el revers del tipus C és encara més desconcertant, sobretot perquè en alguns casos sembla evident que en un moment donat es va intentar rebaixar la longitud de les parets de l'anella, tal com ho apunta la presència d'estries a la nostra tauleta o a P145550. Aquesta rebava circular potser podria ser una mena de suport destinat aguantar amb més facilitat i comoditat la tauleta amb la mà (Falkowitz 1983/84: 20), però la possibilitat d'algun tipus de reciclatge no s'ha de descartar en rodó.

Bibliografia citada i abreviatures bibliogràfiques

- Civil, Miguel. 1969. *The Series lú = ša and Related Texts*. Materials for the Sumerian Lexicon 12. Roma.
- 1985. “Sur les ‘livres d’écolier’ à l’époque paléo-babylonienne”. Dins Durand, Jean-Marie / Kupper, Jean-Robert (eds.), *Miscellanea babylonica. Mélanges offerts à Maurice Birot*. París: 67-78.
- 1995. “Ancient Mesopotamia Lexicography”. Dins Sasson, Jack M. (ed.), *Civilizations of the Ancient Near East*. Nova York: 2305-2314.
- 2010. *The Lexical Texts in the Schøyen Collection*. Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology 12. Bethesda.
- Crisostomo, C. Jay. 2019. *Translation as Scholarship. Language, Writing and Bilingual Education in Ancient Babylonia*. Studies in Ancient Near Eastern Records 22. Boston / Berlín.
<https://doi.org/10.1515/9781501509810>
- 2023. “Bilingualism and Akkadian”. Dins Susanne Paulus (ed.), *Back to School in Babylonia*. Chicago: 95-101.
<https://isac.uchicago.edu/research/publications/ISACMP/isacmp1>
- DCCLT Q000040. OB Nippur Ura 02.
oracc.org/dcclt/Q000040 (últim accés 9/1/2025).
- DCCLT Q000047. OB Nippur Lu.
oracc.org/dcclt/Q000047 (últim accés 9/1/2025).
- Díaz Herrera, Marta. 2023. “Complex Lists: Between Didactics and Erudition”. Dins Susanne Paulus (ed.), *Back to School in Babylonia*. Chicago: 85-93.
<https://isac.uchicago.edu/research/publications/ISACMP/isacmp1>
- Falkowitz, Robert S. 1983/84. “Round Old Babylonian School Tablets from Nippur”. *Archiv für Orientforschung* 29/30: 18-45.
- Frahm, Eckart. 2011. *Babylonian and Assyrian Text Commentaries. Origins of Interpretation*. Münster.
- Gadotti, Alhena / Kleinerman, Alexandra. 2021. *Elementary Education in Early Second Millennium BCE Babylonia*. Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology 42. University Park, Pensilvània.
<https://doi.org/10.1515/9781646021802>
- Gordon, Edmund I. *Sumerian Proverbs. Glimpses of Everyday Life in Ancient Mesopotamia*. Filadèlfia.
- Johnson, J. Cale / Geller, Markham J. 2015. *The Class Reunion – An Annotated Translation and Commentary on the Sumerian Dialogue Two Scribes*. Cuneiform Monographs 47. Leiden / Boston.
- MSL 12. Civil 1969.

- Peterson, Jeremiah. 2011. “The Personal Name Lists in the Scribal Curriculum of Old Babylonian Nippur: an Overview”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 101: 246-273.
<https://doi.org/10.1515/za.2011.013>
- Veldhuis, Niek. 1997. *Elementary Education at Nippur. The Lists of Trees and Wooden Objects*. Groningen.
- 2014. *History of the Cuneiform Lexical Tradition*. Münster.
- 2023. “Reconstructing the Elementary Nippur Curriculum”. Dins Susanne Paulus (ed.), *Back to School in Babylonia*. Chicago: 67-73.
<https://isac.uchicago.edu/research/publications/ISACMP/isacmp1>
- Wagensonner, Klaus. 2023. “Learning the Basics: The First Steps at School”. Dins Susanne Paulus (ed.), *Back to School in Babylonia*. Chicago: 75-83.
<https://isac.uchicago.edu/research/publications/ISACMP/isacmp1>
- Weidner, Ernst F. 1914. “Sumerische Apotropaia”, *Orientalische Literaturzeitung* 17: 305-307.

Figura 1. Còpia de l'anvers.

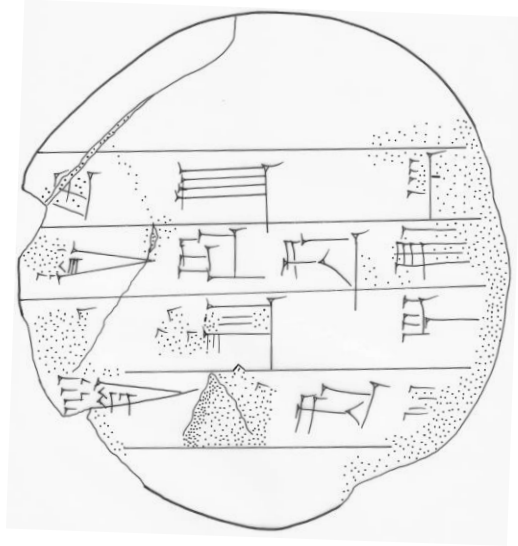

Figura 2. Foto de l'anvers.

Figura 3. Foto del revers.

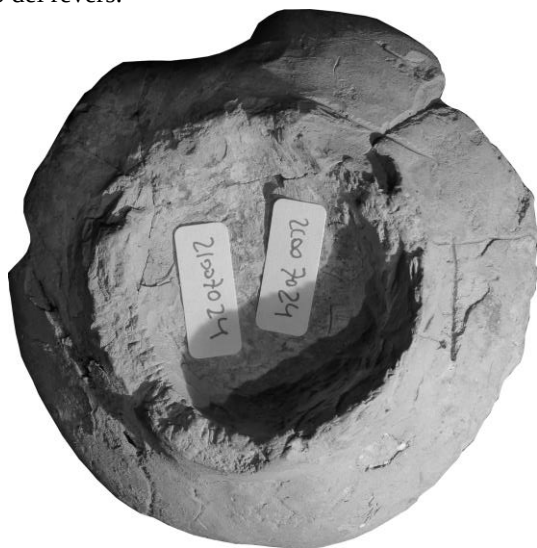

Figura 4. Foto lateral.

